

# HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Postbus 114, Utrecht. Tel. (030) 10163  
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor  
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

## UIT HUMANISTISCH OOGPUNT

Alle grote levensbeschouwingen hebben hun verleden. Geen enkele idee springt volwassen en wel op en zelfs al was dit zo, dan nog begint er van het eerste ogenblik af een proces van geleidelijke wijzigingen onder de invloed van de altijd veranderende samenleving. Het christendom heeft een lange geschiedenis, niet enkel in dien zin dat het al eeuwen lang bestaat, dat doet een hunebed immers ook; maar: dat het al eeuwen lang verandert. Men hoeft niet zo heel veel historische kennis te bezitten om dit te kunnen constateren. Maar men moet wél over enige durf beschikken om er de consequenties uit te trekken. Juist in de laatste tijd is weer eens gebleken, hoe zeldzaam die durf blijktbaar is.

Ik wou maar eens heel dicht bij huis beginnen, om concreet te zijn: in Lunteren. Daar heeft de synode van de Gereformeerde Kerk zich lang en ernstig beraden over de vraag, of de slang in Genesis III nu écht gesproken heeft of alleen maar niet-echt. Het is al een heel oude kwestie, want het paradijs behoort tot een grijs verleden. In de zeventiende eeuw hebben taalkundigen en godgeleerden in volle ernst het probleem gesteld, wélke taal Adam en Eva hadden gebesproken, en welke taal de slang. De antwoorden den liepen nogal uiteen, maar dat het Latijn, Grieks, Hebreeuws of — Hollands moest zijn geweest, was voor velen toch buiten twiifel. Zonder begrip voor de ouderdom van de paar talen die men kende, en eerst recht zonder begrip voor de paar duizend talen die men niet kende, schreef men en wreef men, discuteerde en polemiseerde men, even heftig als zinloos. Het hele twistgeschiedenis is een historische curiositeit geworden. Maar de levende voortzetting ervan hebben al de nu vijftig-, zestig-, zeventigjarige Nederlanders destijds kunnen bemerken, toen in 1926 Ds. Geelkerken in conflict kwam met de Gereformeerde Kerk waartoe hij als predikant behoorde. En de inzet van dit conflict was het feit dat hij op grond van allerlei wetenschappelijke gegevens een voorkeur had gekregen voor een minder letterlijke opvatting van het paradijsverhaal. Toen

de Synode te Assen decreeteerde dat iedere bijbeltekst en dus ook deze letterlijk moest worden geloofd, verlieten een stuk of twintig gereformeerde dominees, waartoe ook Ds. Buskes behoorde, hun kerk. Ze zijn in 1946 bijna allemaal toetgetreden tot de Nederlandse Hervormde Kerk, en lang niet allen tot de orthodoxe vleugel. Maar *hun* particuliere levensloop, hoe boeiend misschien ook, is veel minder curieus dan de verdere geschiedenis van de Gereformeerden, die *nu*, krap veertig jaar later, *weer* staan voor hetzelfde onontkoombare probleem. Enerzijds pleiten predikanten voor herroeping van het besluit van Assen, anderzijds verzetten talrijke collega's van hun zich tegen zo'n heilloze zelfcorrectie, waarmee het hek van de dam is. Want wát moet er terecht komen van het leerzeg, indien men op dit punt af gaat wijken van de Schrift. Het antwoord is inderdaad niet moeilijk: wie vandaag Genesis III versymboliseert, kan het morgen de Evangelien ook gaan doen, en waar is dan het einde? Dat einde, waarde lezers, is bij ons, bij het humanisme, waar ieder leerzeg ontbreekt, iedere twiifel toelaatbaar is en iedere vraag in z'n aardse, menselijke dimensies wordt erkend.

Maar het zou volstrekt onbillijk zijn, alleen de Gereformeerde kerk te belasten met deze interne en onoplosbare tragiek. Het Vaticaan concilie, dat nu in z'n allerlaaste stadium schijnt te zijn, is een grandioos strijperk van precies dezelfde tegenstellingen. Voor ons, Nederlanders, is het bijna humoristisch te bemerken dat het Nederlands episcopaat in Italië doorgaat voor uiterst modern om niet te zeggen: kettens. Ik denk wel niet dat hier hier enig humanist ooit op diezelfde gedachte zou komen. Maar in elk geval kan men nu zowat vermoeden, hoe dan de opvattingen zijn van het Italiaanse episcopaat, om van het Spaanse maar te zwijgen. De stemming over het „schema" inzake de godsdienstvrijheid is maand na maand tegengehouden en scheen ook op het laatste moment nog weer te worden uitgesteld. Het is de paus zelf geweest die de stemming heeft gelast, en deze stemming is

**een lezing voor de vara-microfoon van zondag 3 oktober 1965**

Meldt U aan als  
DONATEUR  
voor het

**Centrum  
voor  
Humanistische  
Vorming**

Bijdrage f 3,75 per kalenderjaar  
Gironummer 60.84.68, ten name van  
Centrum voor Humanistische Vorming  
Secretariaat: Oudegracht 152, Utrecht

in overgrote meerderheid gunstig geweest voor een bijna totale ommekeer in de houding tegenover de niet-katholieken. De mens heeft over het algemeen zo'n kort geheugen, en bovendien is het menselijk leven maar zo kort in verhouding tot de lange duur van tradities en instituten. De roomse kerk heeft tot de vorige week niet enkel gepretendeerd de absolute waarheid te bezitten — dat pretendeert ze nog, en die pretentie zal voorlopig niet verzwakken — maar ze heeft eeuwen lang theoretisch en feitelijk daar ook het recht en zelfs de plicht uit afgeleid, alle anders-denkenden (in haar oog dus: verkeerd-denkenden) te belemmeren in hun geestelijke vrijheid, vaak ook in hun lichamelijke vrijheid, en in een nabij verleden zelfs in hun leven. De toestanden in Spanje, in Portugal, in Columbia liegen er niet om. De toestanden in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw hebben er evenmin om gelogen. En alweer: men moet oog hebben voor de tragische dwangpositie waarin deze geestelijke leiders *nu* zijn komen te verkeren: hun godsdienst is veel meer dan duizend jaar lang een absoluut en alleen-zaligmakend geloof geweest, waarnaast uiteraard geen plaats was voor een andere godsdienst. De joden, de mohammedanen, de protestanten kunnen ervan meepraten: hun martelaarsboeken doen in omvang of gruwelijkheid niet onder voor die van de kerk der catacomben uit de romeinse keizertijd. Het is een stuk grootheid, een stuk kracht van het katholicisme geweest, dat het inderdaad niets anders naast zich erkende en duldde. Bijbelteksten, ordeningen van concilies, uitspraken van kerkvaders, en bijna twintig eeuwen kerkelijke traditie hebben heel dat systeem van denken en doen gesteund. Het is nog geen honderd jaar geleden dat Pius IX de pauselijke onfeilbaarheid in geloofszaken heeft afgekondigd, en daarvan gebruik makende heeft de huidige paus onlangs opnieuw verkondigd dat de katholieke leer geen twijfel duldt aan haar dogma van de transsubstantiatie: hostie en wijn zijn na de consecratie door de priester *werkelijk* het lichaam en het bloed van Christus. Er hadden zich in de roomse kerk stemmen doen horen, die heel voorzichtig durfden pleiten voor een niet zo letterlijke, niet zo biologische, natuurwetenschappelijke opvatting. Maar wát er ook mag zijn gewijzigd

in de verhouding van de katholieke kerk tot de talrijke miljoenen buiten de katholieke kerk, niettemin is naar binnen toe een klein stukje redelijke twijfel theologisch veroordeeld. Voor een geïnteresseerd buitenstaander, die op veilige afstand deze gebeurtenissen gadeslaat, valt het moeilijk af en toe z'n glimlach te onderdrukken. Want of men nu in Lunteren de welsprekende slang in de ijskast zet, ofwel in Rome de wonderbaarlijke verandering van wijn in bloed aan iedere discussie onttrekt, de diepere zaak is eenvoudig dat traditie en geloof enerzijds zich steeds sterker bedreigd voelen door twijfel en wetenschap anderzijds. En weer mag men constateren, dat traditie en geloof allengs de zwakkere partij zullen blijken, en dat twijfel en wetenschap het op den duur zeker gaan winnen, stap voor stap. Het katholicisme heeft lang de dialoog met „de wereld” vermeden en zich zalig gewaand op eigen terrein. Het moet nu vast stellen, dat hele werelddelen in Europa, Azië en Afrika vandaag denken zalig te kunnen worden zonder het katholicisme. Nu *zoekt* men de dialoog met „de wereld”. Akkoord, en van harte. Want als er één stroming is die voor deze dialoog wel allerminst bevreesd behoeft te zijn, dan is dat het humanisme: bij ons immers heeft het absurde nooit tot het credo behoord.

Maar alweer zou het onbillijk zijn, te menen dat dit principiële probleem alleen in Lunteren en Rome bestond, overigens mét omgeving. Welnu, ook in Jeruzalem kunt u terecht. Want in de afgelopen week, om precies te zijn op 26 september, is het joodse jaar 5726 begonnen, en dat is een zg. sabbatjaar, een jaar waarin volgens

## Kalender 1966

De kalender 1966 van het Humanistisch Verbond is verschenen. Deze is thans in 2-kleurendruk uitgevoerd.

De prijs van . . **f2.50** is gehandhaafd

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting of overschrijving van f 2,50 op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond Utrecht

In de omschrijving:  
KALENDER 1966

Leviticus XXV het land niet mag worden bebouwd: „Zes jaren zult gij uwen akker bezaaien en zes jaren uwen wijngaard besnijden en de inkomst daarvan inzamelen. Doch in het zevende jaar zal voor het land een sabbat der rust zijn, een sabbat den Here: uwen akker zult gij niet bezaaien en uwen wijngaard niet besnijden. Wat vanzelf van uwen oogst zal opgewassen zijn, zult gij niet inoogsten, en de druiven uwer afzondering zult gij niet afsnijden; het zal een jaar der ruste voor het land zijn.” Zo staat het er, zwart op wit, althans in de vertaling van de Statenbijbel. Discussie over de precieze betekenis hoeft er niet bij. Maar hoe kan een heel volk, hoe kan de joodse staat nú bestaan, indien het gehele land twaalf maanden lang braak ligt? Dat staat immers met economische en politieke zelfmoord gelijk. Dus is men op zoek gegaan naar allerlei sluwe en onwaarachtige uitwegen. Volgens een betrouwbare krant heeft het opperrabbinat op nieuw een middel aanvaardbaar geacht dat al door een vroegere opperrabijn was verzonnen: de gelovige joden verkopen quasi hun grond voor één jaar en tegen een fictief bedrag aan niet-joden, die uiteraard niet verplicht zijn de joodse godsdienstwetten na te leven en dus vrijheid hebben om de plotseling-niet-meer-joodse-en-nog-niet-weer-joodse grond te bebouwen. Gedurende één jaar treedt dus een christelijke of mohammedaanse of misschien zelfs humanistische stroman in de plaats van de joodse eigenaar. Het *land* heeft dan weliswaar geen rust, maar de eigenlijke eigenaar wel, en dat schijnt voor theologische gewetensgenoeg. Men behoeft ze niet te benijden: men zou begrip moeten hebben voor het onoplosbaar conflict van verplichtingen dat er in

de harten van zoveel wijze, geleerde, volwassen en verantwoordelijke mensen moet zijn geweest, vóór ze ertoe konden komen zo iets onwaardigs en onwaarachtigs aan te prijzen.

Lunteren, Rome, Jeruzalem — in verschillende vormen het eendere conflict, in verschillende glazen dezelfde storm. Het zou onbillijk en hoogmoedig zijn, te beweren dat wijzelf in onze humanistische overtuiging volstrekt vrij-uit zouden gaan. Zeker, wij erkennen geen geopenbaarde waarheid, wij aanvaarden geen dogma, wij bezitten geen gezaghebbende hiërarchie. Een botsing tussen denkbeelden van totaal ongelijksoortige herkomst kan bij ons nooit die tragische tweespalt teweegbrengen, die het nieuws van de laatste paar weken ons in elk dogmatisch kamp laat zien. Maar de spanning tussen het gewordende en het wordende, de tegenstelling tussen wat was en wat komt, tussen het bezit van aanvaarde, gevestigde, vertrouwde en geliefde denkbeelden en de drift van nieuwe, jonge, onbekende, veront-rustende ideeën, bestaat bij ons evenzeer. En ik ben er niet zeker van, dat niet ook wij vaak te lang vast houden aan de overtuiging van eergisteren, en te zelden de moed bezitten tot het inzicht van overmorgen.

Indien het humanisme méér wil zijn dan de registratie van een toestand bij tienduizenden buitenkerkelijke mensen, indien het humanisme ook wil zijn een *stuwkracht* in menselijk denken en oordelen en handelen, zullen we vaker dan tot nu toe moeten durven twijfelen aan de houdbaarheid van *ons* humanisme, eenvoudig omdat *het* humanisme dit van ons vraagt.

GARMT STUIVELING.

### oktober

Teeder en jong, als werd het voorjaar  
maar lichter nog, want zonder vruchtbegin,  
met dunne mist tusschen de gele blaren  
zet stil het herfstgetijde in.

Ik voel alleen, dat ik bemin,  
zooals een kind, iets jongs, iets ouds,  
eind of begin? Iets zoo vertrouwds  
en zoo van alle strijd ontheven —  
niet als een einde van het leven,  
maar als de lente van den dood.

De kruinen ijl, de stammen bloot  
en dit door stilte en mist omgeven.

M. Vasalis

Uit: Dichters van deze tijd.

# GEDACHTENGANGEN VAN INVLOEDRIJKEN

Eenkele jaren geleden besloot de redactie van *Het Woord van de Week*, bij de tekst van de radiotoespraak in de rubriek *Geestelijk Leven*, naast de luchtige bijdragen van H.H. iets mede te delen over een aantal „voortrekkers”, een aantal voorgangers of patroni van het menselijk geslacht op aarde. Vanzelfsprekend waren dat niet allen humanisten in de moderne zin van het woord maar wel bezaten zij meer vertrouwen in de menselijke mogelijkheden en kundigheden dan de typisch godsdienstige figuren, de zich afhankelijk voelenden. Daarom, wanneer of waar zij leefden, staan zij in de humanistische stamboom. De grootste moeilijkheid voor de redactie was de beperking. Alleen zij, die in hun cultuurkring of op de gehele aarde, grote invloed hebben gehad werden gekozen. Daar maakten alleen enkele Nederlanders een uitzondering op, die juist gekozen werden omdat zij, jammer genoeg, zo weinig invloed hebben gehad, geplaatst en vernederd als zij werden door de kerkelijke autoriteiten.

Het tweede probleem was om de schrijvers te vinden, die bereid waren op één bladzijde iets mee te delen over de invloedrijke denker. Voor de echte specialist een gruwel om op één pagina een denker te „behandelen”, die zijn leven lang gedacht en geschreven heeft. Ontoelaatbare verminking, die deze oppervlakkigheid in de hand werkt, zeggen zij.

Zij hebben gelijk en ongelijk. Het specialisme — steeds meer weten van steeds minder onderwerpen — is er de schuld van, dat de gewone, belangstellende kerk zowat niets weet van de grote denkers. Voor mij te hoog,

te moeilijk, zal hij zeggen.

De kenners moesten de moed hebben om zonder hernieuwde lectuur, zonder noten, zonder citaten te schrijven over de originele, niet voor vakgenoten maar voor allen. Een levende cultuur eist dit.

De redactie meent, dat zij er min of meer in geslaagd is om zulke „moedige” medewerkers te vinden en zij weet, dat de serie invloedrijken in de smaak is gevallen. Voor degenen, die iets meer willen weten van deze denkers, is een nieuwe serie ontworpen. Uit het werk van de invloedrijken werd een fragment of enkele brokstukken gekozen die karakteristiek mogen heten voor hun denken. Wie door zelfstudie meer wil weten heeft zo een aanknopng en hij kan zich verdiepen in de gedachten van de „beschermers”, de voortrekkers van het mensdom. Wat voor ons eenvoudig, vanzelfsprekend of zelfs voorbij is, is, met de grootste moeite, tegen de gangbare opvattingen van hun tijd, in baanbrekende arbeid gedacht en geformuleerd, meestal in de eenzaamheid van de studeerkamer of de natuur en het is verrijkend voor iedereen om kennis te nemen van de gedachten van die eenzamen.

U zult, om de veertien dagen, in deze rubriek een fragment kunnen lezen van de invloedrijken.

U kunt er gerust op zijn, dat de gedeelten met zorg gekozen zijn en dat zij typisch zijn voor de denkers. Menselijkheid is een der gewoonste, een der meest gebruikte en misbruikte begrippen. U zult er kennis van kunnen nemen wat de uitzonderlijken uit vroeger tijd en nu daarover dachten.

DE REDACTIE.

Zo juist verschenen:

## **HET HUMANISME IN DE MODERNE WERELD**

(lezingen op het 16e congres door prof. dr. ir. J. P. Mazure  
en dr. H. Bonger, ingeleid door prof. dr. J. P. van Praag)

Te bestellen door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60  
t.n.v. het Humanistisch Verbond — Utrecht.

**PRIJS f 0,85**

---

### **lezingen voor de radio**

zo. 10 okt. VARA 9.45 uur: L. P. G. Nelemans: „Een menswaardig bestaan”.

zo. 17 okt. VARA 9.45 uur: P. Spigt: onderwerp nog niet bekend.